

Kossuth Lajos és a 19. század koreszméi

DEÁK ÁGNES

1985-ben végzett a JATE magyar-történelem szakán, jelenleg a JATE Új- és Legújabbkori Magyar Történelmi Tanszékének adjunktusa.

**Liberalizmus,
demokratizmus és
nemzeti eszme
viszonya**

Kossuth életműve eszmetörténelmi szempontból a múlt század uralgó eszméi közül háromnak, a liberalizmusnak, a demokrata eszmékörnek és a nemzeti eszmének a találkozási pontján helyezhető el. Ez az összekapcsolódás részben tipikusnak tekinthető, részben azonban sajátos elemeket is magában hordoz.

E három áramlat között Európában igen sokszínű viszonyrendszer alakult ki. A liberalizmus és a nacionalizmus (nemzeti eszme) mindenhol igen szoros szövetségben lépett fel. A modern nemzeti egység és annak „természetes” politikai kerete, a nemzetállam a múlt századi liberális eszmékör nélkülözhetetlen kelléke volt. Igen szoros volt az összefonódás a demokrata-radikális eszmék és a nemzeti gondolat között is. A nemzet a demokrata számára mint a népszuverenitást megtestesítő természetadta emberi közösség jelent meg, mely nem tűr semmiféle más politikai autoritást, s amely csak alárendelten kezel bármilyen más társadalmi-politikai érdekartikulációt. Ugyanakkor a demokrata gondolatkörben jelen volt a haladás egyetemes értékeire és tendenciájára támaszkodva egyfajta nemzetköziség is, de igencsak átszínezve azt a saját nemzeti elhivatottság (küldetés) gondolatával. A nemzetállami szervezet mellett a demokraták voltak a dinasztikus birodalmi keretekkel szemben a köztársasági és a föderációs gondolat első propagálói Európában. Jóval bonyolultabb volt a viszony a látszólag egymáshoz közelebb álló liberális és demokrata elképzelések között. A demokrata elméletek három fő áramlatát szokás elkülöníteni e század derekán: a republikánus-képviselőt, (amely leginkább a köztársasági államforma és a férfiakra kiterjedő általános választójog követelésével azonosítható), a közvetlen demokráciát vallót (amely inkább csak elméleti irányzatként létezett, hiszen a jórészt rousseau-i ihletésű, a képviselői elv korrekciójaként az állampolgároknak az államéletben való közvetlen részvételét hirdető gondolatot a francia forradalom terrorja alaposan kompromittálta) és az egalitárius-szocialista demokratát (amely a színre lépő munkásmozgalom programjaként a politikai jogegyenlőség gondolatát a társadalmi nivelláció mérsékeltebb vagy radikálisabb programjaival kívánta kiegészíteni). Mindháromat a forradalmi hagyományok iránt a liberálisoknál jóval nagyobb fogékonyság jellemezte. A liberális elméletek a republikánus-képviselői demokrata eszmékkel elméletileg nem voltak összebékíthetetlenek, mint ahogy laza szintézisükre a nagy francia forradalom első éveiben s elszórva, kivételként később is kísérlet történt (s az majd a század végén kezd is megvalósulni);

a gyakorlatban azonban e politikai csoportok elválasztó vonalai igen merevek voltak. A liberális-demokrata álláspontok között alig van átjárás, csak egyedi kivételeket ismerünk, például a német Julius Fröbelt, aki demokratából majd az 1860-as évek elején válik liberálissá.

Ezen kevés számú kivételek közé tartozik Kossuth Lajos is.

**Kossuth politikai
arcképe**

Kossuth az 1840-es évek elején európai látószögből nézve — bizonyos archaikus, nemesi zamatot is magánviselő — mérsékelt liberális politikus. Igaza van persze 1841-ben Széchenyi István-nak, amikor érzékeli, hogy Kossuth inkább a magyar liberális nemesi mozgalom balszárnyához tartozik, s talán még arra is ráérez, hogy ez a pozíció speciális körülmények között nyitott lehet a demokrata-radikális eszmék iránt is, ugyanakkor teljesen megalapozatlanul igyekszik Kossuthot a legitimitás útját elhagyó, egy véres forradalom polgárháborút szító stratégiáját alkalmazó radikálisként diszkreditálni a politikai közvélemény és a kormányzat előtt. Magyarországon az 1840-es években még az európainál is szilárdabban álltak a nemesi liberalizmust és a demokrata eszmekört elválasztó gátak. Még személyes kapcsolat is alig akadt e két tábor között. Kossuth célkitűzései az 1840-es évek elején egy mérsékelt liberális célkitűzései voltak, magukon hordozva a magyarországi jellegzetességeket: a jövőbeni polgári középosztály kialakulásában igen nagy szerepet szánt a reményei szerint polgárosodó nemességnek; másrészt az „idegen” birodalmi politikai struktúrával szembeni ellenállás eredményeként a liberális államszervezeti elvekben benne rejlő centralizációs tendenciák ellenében megtartani, illetve átalakítani törekedett a rendi államszervezet egyes elemeit, mindenekelőtt a megyeszervezetet, mint a jövőbeni államszervezet kulcsfontosságú elemét. Kossuth liberális eszméinek hazai jellemzői az európai mérsékelt liberális pozícióhoz mérve ekkor még inkább „visszafelé”, a rendies elemek felé mutatnak, mintsem a demokrata radikalizmus felé.

1848-49 hatása

A nagy változás az 1848-49 forradalom és szabadságharc által teremtett kivételes történeti helyzetben következett be. Az 1848 tavaszi magyarországi események megfeleltek az európai sémának, utána azonban a fő kérdés részint az áprilisi törvényekben rögzített államjogi különállás megőrzése, másrészt pedig óvatossá fejlődött, amelyet a Batthyány-kormány különböző politikai árnyalatú tagjai mind vallottak, illetve ezen különállás lényegi elemeinek kétségbevonása az udvar részéről, azaz a magyar liberálisok és a birodalmi vezetés összeütközése, s ennek alárendelve a magyarországi nem-magyar nemzetiségi mozgalmakkal kiélesedő konfliktus. Ez a több összetevőjű „külső” fenyegetettség egységben tartotta a liberális és a demokrata erőket, bár konfliktusuk mindvégig fennmaradt, s a demokrata erők befolyásának növekedése már 1848 nyarától kezdve mindenekelőtt a radikálisok felé közeledő tekintélyes liberális politikusokon, elsősor-

ban Kossuthon keresztül érezhető volt. Az események menetében a fordulatot az 1848. augusztus 31-i Staatsschrift idézte elő — vele lezárult a legitim politizálás útja (hacsak a magyar politikai elit nem választotta volna az önálló hadügy- és pénzügyminisztérium megszüntetésével az áprilisi törvények önkéntes és teljes revízióját). 1848 szeptemberének és októberének első napjai a legitim politizálás esélyeinek egyre rohamosabb halványodását hozták magukkal, a remények október 3-án az országgyűlés törvénytelen feloszlásával szertefoszlottak. Ezekben a hetekben a reformkori politikai elit kiemelkedő személyiségeinek nagy része letűnik a politikai színtérről, illetve háttérbe vonul: a Batthyány-kormány lemond, Széchenyin idegösszeroppanás lesz úrrá, Eötvös József és Trefort Ágoston külföldre távozik. A liberálisok nem hagyják el a forradalom ügyét, majd csak a szabadságharc leverése után kezdődik meg az útkeresés jegyében a liberálisok demokratizmus felletti kritikája Magyarországon is a társadalomfilozófiai elmélet eszközeivel (Eötvös József) éppúgy, mint az esszéírás és a publicisztika területén — mely utóbbiban természetesen kiemelt hely jutott Kossuth 1848-49-es szerepe elítélésének (Kemény Zsigmond, Csengery Antal).

**Liberális Kossuth —
demokrata Kossuth**

1848 őszén kevesen maradnak a korábbi „nagyok” közül a politikai vezetés első vonalában; elsősorban Kossuth Lajos és Szemere Bertalan, akik mindketten ekkor lesznek liberálisból demokratává. Kossuth a demokrata népvezér alakját ölti magára, ami azonban nemcsak szerep számára — ahogy azt ellenfelei és a liberális irodalom a későbbiekben oly előszeretettel hangsúlyozta —, hanem egész értékvilágának bizonyos átrendeződését is magával hozza.

Kossuth a demokrata eszme republikánus-képviselési ágát tette magáévá, gyakorlatias politikai gondolkodásában azonban a köztársasági gondolat nem volt hangsúlyos. A monarchikus vagy köztársasági államberendezkedés kérdését a polgári és politikai jogegyenlőség megteremtése mellett nem tekintette elsőrendű kérdésnek, sőt gyakorlati megfontolások — nagyhatalmi támogatás szükségességének gondolata — inkább a dinasztikus érdekek figyelembe vétele felé vezették. Ez utóbbi igen sajátos profilt biztosított Kossuthnak, hiszen a demokrata-radikális gondolkodást az 1840-es években mindig is jellemezte az értelmiségi ideológusnak a valósággal nem mindig számoló, utópikus elhivatottságérzete, amit az emigráns lét „gyökértelensége” 1849 után csak tovább erősíthetett. Bár eleinte Kossuth újabb európai forradalmi hullámvárásában is felismerhetők az effajta gondolkodás elemei, ugyanakkor a gyakorlati politikusi iskola is ott munkál, hiszen a kritikus pillanatokban, például 1859-ben a III. Napóleon ígéreteivel szemben egy újabb magyarországi Habsburg-ellenes felkelés ki-robbantásának esetére gyakorlati biztosítékokat követelő álláspontjában Kossuth nagyon is józan réalpolitikusként bizonyult.

De nemcsak a liberálisból demokratává válás különleges útja miatt lehet érdekes Kossuth pályafutása az európai eszmetörténet tanulmányozóinak.

A Habsburg-birodalom liberális gondolkodói és politikusai külön érdemeket szereztek a liberális hatalomgyakorlási technikák tökéletesítésében a nemzetiségpolitika területén. A nemzetállam — nemzeti kisebbségek viszonyának kérdése a 19. század derekán Európában mind elméleti, mind gyakorlati szempontból még megoldásra várt. E térség politikusait 1848-49 nemzetiségi konfliktusai ösztönözték működőképes elvek és modellek kidolgozására. Ebben a magyar liberálisok is élen jártak az egyéni nyelvhasználati jogok, az egyesületi jogok és a decentralizált közigazgatási rendszer elméletének a körvonalazásával, illetve továbbfinomításával. Kossuth is ezen az úton indult el, de demokrata eszméi tovább is vezették, mint a liberálisokat, hiszen a nemzetiségi érdekek érvényesítése a közigazgatási rendszeren belül — tekintetbe véve a különböző nemzetiségi társadalmak eltérő rétegződését — csak a teljes politikai jogegyenlőség keretein belül lehetett volna valóban hatékony. Másrészt Kossuth az elsők közt vetette fel Európában — s ez ismét csak egy demokrata fejében születhetett meg — a népszavazás lehetőségét vitatott területek hovatartozásának eldöntésénél. Nemzetiségpolitikai elképzeléseinek ezen elemei, továbbá a nem-területi alapú közösségi nemzetiségi szerveződés beillesztése a demokratikus államrendszerbe minden bizonnyal nagyobb jelentőségűek voltak, mint a sokkal látványosabb, de a közvetlen hatalmi realitásokkal nemigen számoló távlati törekvés, a föderációs tervek sorába illeszkedő dunai konföderációs terv — amely persze e térség népeinek békés kooperációját célként kitűző eszményként lehetett értelmiségieket orientáló eszmény, de a térség intézményrendszerét befolyásoló tényező nem.

A demokraták között egyedi Kossuth abban is — s ez ismét csak köti őt az 1848 utáni liberálisok bizonyos áramlatához —, hogy az állami centralizációnak következetes ellenfele maradt, a demokraták ezirányú fogékonysága érintetlenül hagyta. Kossuth közismerten nem volt híve a korabeli szocialista eszmekörök egyikének sem, ilyen irányú elzárkózása szintén gondolkodása eredetiségét, egyediségét mutatja.

Kossuth pályájának érdekes kettőssége eszmetörténeti szempontból az, hogy miközben az eszmék által vezetett profetikus politikus emblematikus alakjává vált, olyanná, akit a közvélemény s bizonyos értelemben az utókor is egyetlen általa képviselt eszmével a (nemzeti függetlenséggel) azonosít, valójában a politikai körülmények nyomása alatt eszmetörténeti értelemben igen nagy utat járt be, lényeges pontokon korrigálva korábbi elveit és értékeit, összetett és európai értelemben egyedi, különleges, egyetlen eszmére nem redukálható életművet teremtve.